

СПЕЦІАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ: СВІТОВА ПРАКТИКА, ДОСВІД ТА АЛЬТЕРНАТИВНА КОНЦЕПЦІЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Відсутність прогресивних структурних зрушень в економіці України протягом практично всього періоду незалежності призвело до значного її відставання в соціально-економічному, промисловому і технологічному розвитку не лише від розвинутих країн, але і від багатьох країн, що розвиваються. Для того щоб змінити цю ситуацію, державна політика має зосереджуватися на застосуванні інструментів, які сприятимуть припливу інвестицій і пожвалять економіку. Як такі інструменти розглянуто спеціальні економічні зони.

Метою статті є обґрунтування альтернативної концепції спеціальних економічних зон в Україні як інструментів вивільнення інноваційного потенціалу регіонів з урахуванням помилок у запровадженні цього інструменту у попередні роки й уроків міжнародного досвіду відповідно до стратегічних національних цілей в умовах зародження нових індустрій.

У статті використано методи аналізу і синтезу, порівняльного аналізу та системного підходу. Матеріалами для дослідження стали наукові доповіді міжнародних організацій, законодавство України, публікації зарубіжних та українських науковців, присвячені зазначеній проблематиці.

Спеціальні економічні зони проаналізовано з позиції трьох підходів: ортодоксального, гетеродоксального і двох підходів еволюційної економіки: вертикально-спеціалізованої індустріалізації та агломерації. Теоретичну основу дослідження становлять основні положення інституціональної економіки і теорії ендегенного зростання, згідно з якими спеціальні економічні зони здатні позитивно вплинути на інвестиційний клімат і змінити вектор розвитку регіонів і країни загалом із сировинного на переважно інноваційний. Але для цього необхідні ефективні інститути, включаючи компетентний уряд, сприятлива та послідовна державна політика, яка передбачає, насамперед, інвестиції в людський капітал, сферу досліджень і розробок, наукомістку промисловість.

Узагальнено шістдесятирічну світову практику діяльності економічних зон. Систематизовано досвід України, визначено причини невдач українських спеціальних економічних зон, які полягають у первинному їх сприйнятті як джерел політичної ренти та зловживання владою, що обумовило істотні прогалини в законодавстві, відсторонення держави від обласування зон відповідною інфраструктурою та надання широких економічно необґрунтованих преференцій окремим виробникам. Запропоновано альтернативну концепцію спеціальних економічних зон як регуляторних режимів залучення інноваційних інвестицій, що поєднують систему стимулів і пільг, обов'язкових умов і обмежень для дотримання балансу інтересів бізнесу і держави, у такому вигляді: {Цілі введення режиму; Суб'єкти, на яких поширюється дія режиму; Обмеження режиму; Фіскальні та нефіскальні преференції ре-

© І.Ю. Підоричева, 2020

жиму; Структура управління зоною для досягнення цілей режиму; Термін дії режиму}. Запровадження режиму сприятиме генеруванню ідей нових продуктів і послуг, розвитку наукомістких видів діяльності, технологічній (галузевій) диверсифікації економіки регіонів, їх інтеграції у глобальні ланцюжки формування вартості на більш вигідних засадах.

Ключові слова: спеціальні економічні зони, інструмент державної політики, інновації, іноземні інвестиції, наукомістка промисловість, нові індустрії, регуляторний режим.

JEL: H54, E62, R58, F29

Полюсами зростання, які здатні побудувати опорний каркас економічного простору країни, є регіони і міста. Маючи локальні конкурентні переваги, вони на більш вигідних засадах можуть інтегруватися у глобальні ланцюжки формування вартості (*GVCs*), надаючи можливість великим виробникам, малим і середнім підприємцям розширити доступ до нових знань, технологій і ринків (Іванов та ін., 2018, с. 36-84; Lyashenko, Pidorysheva, 2019). Державна та місцева влада покликана створити відповідні умови і впровадити дієві інструменти, які зроблять регіон (місто) привабливим для інвестицій та дозволять утримувати на своїй території іноземних інвесторів. Одним із таких інструментів, який протягом не одного десятиліття активно застосовується урядами розвинутих країн і тих країн, що розвиваються, є спеціальні економічні зони (СЕЗ)¹.

У широкому розумінні спеціальні економічні зони являють собою географічно відокремлені частини території однієї країни або прикордонні території групи країн зі спеціальними – більш ліберальними по відношенню до країни/країн загалом – адміністративними, регуляторними та зазвичай фіскальними режимами господарювання, які призначені для створення привабливих умов господарювання та ведення підприємницької діяльності у пріоритетних видах діяльності, результатом функціонування яких має стати розв'язання комплексу проблем певної території (регіону), країни або групи країн загалом.

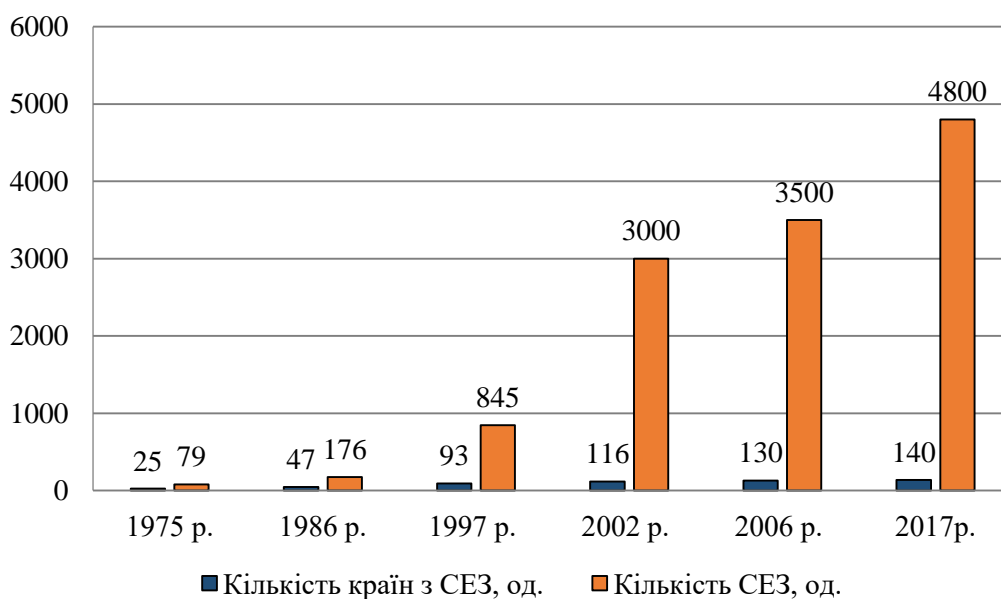
¹ У статті терміни «спеціальні економічні зони», «економічні зони», «зони» вживаються як взаємозамінні, які охоплюють широкий спектр різних типів зон.

Системні дослідження економічних зон започатковані у 1970-х роках із появою результатів роботи перших СЕЗ. На даний час існує значний обсяг теоретичної та емпіричної літератури, присвяченої різним аспектам їх діяльності. Проте, незважаючи на масову поширеність економічних зон у світі (див. рисунок) та багаторічну тривалість наукових досліджень, чимало важливих питань досі залишається без відповіді. Фахівці вказують на відсутність точного розуміння економічних зон через постійну еволюцію первинної концепції СЕЗ, появу нових або модифікацію існуючих зон та їх множинність в окремих країнах і регіонах світу. Так, *Aradhna Aggarwal* зазначає, що в усіх країнах, які розвиваються, є більше одного виду СЕЗ (*Aggarwal*, 2010, с. 8-9). Це ускладнює оцінку кількості економічних зон (*Wong, Buba*, 2017, с. 9) та аналіз їх ефективності (*Farole*, 2011, с. 2).

Численні приклади невдач СЕЗ по всьому світу свідчать, що створення економічних зон стало одним із найбільш суперечливих питань у науковому та політичному середовищі.

Теоретичну літературу з питань СЕЗ можна поділити на два напрями: 1) використання ортодоксального підходу, що спирається на неокласичну економічну теорію; 2) використання гетеродоксального підходу, заснованого на теорії ендогенного зростання та інституціональній теорії.

Неокласичні економісти були першими серед представників інших економічних шкіл, які почали вивчати заходи, використовувані урядами для заснування економічних зон. Дослідження, здійснене *К. Hamada* у 1974 р., вважається першою роботою, в якій застосовано ортодоксальний підхід (*Hamada*, 1974).

Побудовано за джерелом (Singa Boyenge, 2007, с. 1; Akinci, Crittle, 2008)

Рисунок – Динаміка розвитку спеціальних економічних зон у світі

Розглядаючи економічні зони через призму короткострокових (статичних) вигід (див. таблицю), представники неокласичної економічної школи вважають, що створення економічних зон є не зовсім вдалим інструментом державної політики («*second-best tool*»), який неоднозначно впливає на національний добробут (The World Bank, 2010, с. 1). Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним – залежно від різних параметрів (Cling, Letilly, 2001, с. 16). За їх логікою, лише повне

усунення викривлень конкуренції шляхом введення лібералізації торгівлі та інвестицій у масштабах усієї економіки може привести до ефективного використання обмежених ресурсів і підтримки вільної конкуренції. Створення економічних зон може бути передбачене як тимчасовий інструмент державної політики, який втрачає своє значення, коли уряд застосовує ширшу лібералізацію економіки (Warr, 1989; Cheesman, 2012).

Таблиця – Потенційні «прямі» та «непрямі» вигоди від діяльності СЕЗ ¹

Статичні «прямі» вигоди	Динамічні «непрямі» вигоди
Створення робочих місць	Розвиток професійних знань і навичок
Нарощування обсягів промислового виробництва	Трансфер технологій
Зростання експорту	Диверсифікація експорту
Збільшення валютних надходжень	Налагодження зворотних зв'язків із місцевими підприємствами
Приплив прямих іноземних інвестицій	Розвиток нових видів економічної діяльності, у тому числі інноваційних
Збільшення державних доходів	Демонстраційний ефект, апробація нової економічної політики

¹ Складено за джерелами (Asian Development Bank, 2015, с. 77-78; Farole, 2011, с. 62-65; Warr, Menon, 2015, с. 4).

В інституціональній економічній теорії, на відміну від неокласичної, акцент при обґрунтуванні необхідності створення економічних зон роблять не на пошуку оптимального розподілення обмежених ресурсів і підтримці вільної конкуренції, а на аналізі інститутів – офіційних приписів (законів, правил усередині компаній) та неофіційних правил (соціальних звичаїв, традицій), які можуть сприяти або перешкоджати успіху економічної зони, а також трансакційних витрат (витрат на організацію економічної діяльності).

Так, слабкий захист прав власності в межах країни перешкоджає трансферу технологій, і чим вагоміше цей бар'єр, тим більше інвестицій має здійснити компанія, щоб запровадити сучасну технологію (Parente, Prescott, 1994). В економічних зонах можна подолати такі обмеження шляхом формування особливих правил у сферах інвестиційної та інноваційної діяльності, технологічної (галузевої) диверсифікації. Спонтанний порядок, що формується із взаємодії економічних суб'єктів, може створити інститути, які сприятимуть здійсненню ефективної діяльності в економічних зонах.

На відміну від неокласиків, які націлені на аналіз взаємодії між робочою силою, засобами виробництва, інвестиціями та готовою продукцією і вважають технологію екзогенною (такою, що дозволяє створювати більше продукції з меншою кількістю ресурсів – праці, капіталу, землі), представники нової неокласики, засновники нової теорії зростання (ендогенного зростання) *P. Romer* і *R. Lucas* розглядають технологію як прямий чинник економічного зростання. На їх думку, інвестиції в людський капітал, дослідження і розробки забезпечують позитивну динаміку продуктивності праці та виробництва. Науковці дійшли таких висновків (Romer, 1990; Lucas, 1988):

темпер економічного зростання прямо залежить від величини людського капіталу у формі навичок і знань;

сфера досліджень і розробок впливає на економіку не тільки шляхом продуку-

вання нових знань, але і саме її існування виступає необхідною умовою економічного зростання, оскільки забезпечує нагромадження людського капіталу;

будь-яке штучне уповільнення процесу набуття нового знання при суто економічних мотивах у подальшому позначиться на показниках економічної динаміки.

Представники теорії ендегенного зростання й інституціональної економічної теорії переконані, що фірмам не вистачає управлінських, маркетингових і технічних ноу-хау, до того ж вони мають обмежений доступ до міжнародних каналів розподілу. Запроваджуючи сприятливий інвестиційний клімат у плані ефективної інфраструктури, належного управління, спрощеного регуляторного середовища, кваліфікованої робочої сили, податкових стимулів і вигідного місця розташування, економічні зони здатні залучати прямі іноземні інвестиції. Останні, як правило, супроводжуються припливом зарубіжних технологій та управлінських навичок, що створює можливість для навчання та підвищення кваліфікації місцевих кадрів (Aggarwal, 2010, с. 14). Прикладом виникнення таких ефектів є Китай. У цій країні СЕЗ використовувалися як *ключовий інструмент промислової політики* щодо залучення прямих іноземних інвестицій і спричинили позитивні побічні ефекти у вигляді залучених провідних технологій та їх подальшої імітації (Zilibotti, 2017). Важливо, що при цьому основну ставку зроблено на розвиток сильних сторін виробничої сфери, а не на підтримку і захист слабких галузей. У цьому, на думку *J. Y. Lin*, полягає основний секрет успішності промислової політики Китаю, на відміну від невдалої політики інших країн, де вона спрямовувалася на коригування вузьких місць, що певною мірою послабило їх порівняльні переваги (Lin, 2011).

Отже, позитивний ефект від діяльності економічних зон не обмежується лише статичними вигодами (як вважають неокласики), а дає можливість одержувати довгострокові переваги, такі як розвиток професійних знань і навичок, трансфер

технологій, диверсифікація експорту, що, у свою чергу, сприяє структурним змінам в економіці (див. таблицю). Такий теоретичний погляд на СЕЗ став домінуючим із кінця 1980-х років.

Проте всі ці наведені твердження слід вважати скоріше умовними, ніж беззаперечними, оскільки світовий досвід показав неоднозначний вплив діяльності СЕЗ на різні сфери економіки і суспільства. У доповіді Світового банку (Zeng, 2010, с. 7) зазначено, що «для успіху СЕЗ потрібен дуже компетентний уряд і ринкова система, яка добре функціонує, щонайменше, всередині зони».

Економічні зони можуть відігравати довгострокову динамічну роль у розвитку країни, якщо вони належним чином створені, ефективно управляються, відповідають вимогам Світової організації торгівлі (СОТ) і виступають невід'ємною частиною національної програми реформ і лібералізації (Madani, 1999, с. 8). Наприклад, у деяких країнах вимоги, що пред'являються до резидентів СЕЗ¹ (а саме експорт певної частки продукції, та лише за умови виконання цієї вимоги їм надаються податкові пільги), заборонені СОТ (Defever et al., 2018).

Hazakis Konstantinos J. успіх або провал економічних зон пов'язує з характером взаємодії економічних суб'єктів і структур СЕЗ (Hazakis, 2014). Ефективна взаємодія, у свою чергу, може простимулювати економічне зростання. Так, у роботах *R. Lucas, B. Moll, J. Perla* і *C. Tonetti* аргументовано, що економічне зростання відбувається, коли менш компетентні економічні суб'єкти взаємодіють із більш компетентними і переймають їх поведінку для підвищення власної продуктивності (Lucas, Moll, 2014; Perla, Tonetti, 2014).

Незважаючи на те що економічні зони не є «панацеєю», вони можуть поліпшити умови життя та сприяти зниженню рівня безробіття в слаборозвинутих регіонах не лише тих країн, що розвиваються, але і розвинутих (Lipták, Klasováb, Kováb, 2015, с. 187).

¹ Підприємства, зареєстровані в економічній зоні.

Результати дисертаційного дослідження *L. Moberg* (2015, с. 100-102) свідчать, що в деяких випадках економічні зони дозволяють владі «підвищувати рівень своєї ренти» та чинити опір економічним реформам, що є поширеною практикою серед країн, які розвиваються. Роль СЕЗ, яку вони відіграватимуть в окремій країні, залежатиме від наявності відповідних інститутів і політики.

Аналогічної думки дотримуються українські науковці (Кіндзерський, 2015; Ляшенко, 2012, с. 272-299; Ткач, 2016). Україна належить до тих країн, де спеціальні економічні зони не дали відчутного економічного ефекту та через зухвале нехтування вимогами законодавства набули негативної конотації. Як відзначає *Y. Kindzersky* (2013, с. 298), «це слід пов'язувати не стільки зі слабкістю самої ідеї використання спеціальних зон ..., скільки зі слабкістю організаційних механізмів її практичної реалізації та деструктивами інституційного середовища країни».

Нова фаза глобалізації, до якої вступив світ та основу якої становлять дигіталізація, віртуалізація, автоматизація всіх можливих процесів (Friedman, 2005, с. 47; Вишневський, Князев, 2018; Sokolova, Shevtsova, 2019), масове впровадження цифрових технологій і розвиток мережевих взаємодій (Кастельс, 2004), зародження нових індустрій, таких як геноміка, біотехнології, кібербезпека, блокчейн, штучний інтелект і робототехніка, які, за оцінками експертів, у найближчому майбутньому визначатимуть позиції країн у світовій економіці (Келли, 2017; Росс, 2017; Lyakh, Swain, 2019), виявила об'єктивну потребу в розширенні теоретичних основ створення економічних зон для кращого розуміння їх внеску в економічний розвиток.

Виходячи з цього набули поширення *два нових підходи еволюційної економіки до розуміння СЕЗ: вертикально-спеціалізованої індустріалізації та агломерації*. Еволюційна економічна теорія пояснює мотиви людей природним прагненням до виживання, у той час як неокласична керується міркуваннями раціональності, а інституціональна теорія – офіційних приписів і не-

офіційних правил. Еволюційні економісти оперують поняттями біологічної системи (еволюції, відбору, виживання, спадковості) (Stoelhorst, 2008), досліджуючи зміни відкритих економічних систем, при яких вони пристосовуються до навколишнього мінливого середовища. З точки зору еволюційної економіки економічні зони є відкритими системами з різноманітними зв'язками, відносинами та впливами, які еволюціонують і модифікуються залежно від умов мінливого зовнішнього середовища (а не стабільного та нейтрального середовища, у якому функціонують зони, як вважають неокласичні економісти).

Отже, перший із зазначених підходів полягає в такому: сучасні процеси глобалізації супроводжуються появою глобальних ланцюжків формування вартості, коли виробництво товарів перетинає національні кордони, і кожна стадія цього процесу (від видобутку сировини до виготовлення кінцевого продукту) здійснюється там, де є всі необхідні для цього ресурси і навички, які оцінюються за конкурентною ціною. Інтенсивність глобальної конкуренції та мінливе зовнішнє середовище не дозволяють фірмам самостійно інтегруватися в *GVCs*, що має бути компенсовано державними заходами підтримки економічних зон, у межах яких для фірм будуть створені привабливі умови інвестування та включення до *GVCs* на вигідних засадах (Aggarwal, 2010, с. 15; Asian Development Bank, 2015, с. 51-175). З позиції цього підходу СЕЗ розглядаються як «інструмент розумної індустріальної політики», який «потребує постійного оновлення для створення продуктів і послуг із більш високою доданою вартістю» для інтеграції та просування країни по *GVCs* (Asian Development Bank, 2015, с. 76).

Згідно з агломераційним підходом СЕЗ розглядаються як географічно сконцентрована сукупність конкурентоспроможних на міжнародному рівні підприємств, які підтримуються урядом (Asian Development Bank, 2015, с. 76, 78). Перевагами агломерацій є можливість підприємств поєднувати зусилля, обмінюватися знаннями та спільно використовувати ресурси (Aggarwal, 2010, с. 16). Економічні зони, відріз-

нюючись розвинутою інфраструктурою, сприятливим бізнес-середовищем, спрощеними регуляторними процедурами і мінімальною бюрократією та використовуючи місцеві конкурентні переваги, стають плюсами зростання, які поступово (але кардинально) змінюють загальний «краєвид» країни (Asian Development Bank, 2015, с. 77). Підприємства, які працюють у зонах, можуть згенерувати, за висловом К. Murphy, А. Shleifer, R. Vishny (1989), «великий поштовх» до індустріалізації економіки завдяки спільному інвестуванню у нові технології та виправданню значних витрат на їх розробку й упровадження.

Проте, незважаючи на значний обсяг наукової літератури, присвяченої проблематиці економічних зон, залишаються ще значні прогалини в знаннях. По-перше, у науковому середовищі зберігається поляризованість думок про роль СЕЗ в економічному розвитку. Це позначається на економічній політиці країни, яка або підтримує, або відкидає цей інструмент. Існуючі теоретичні підходи потребують узагальнення та визначення спільних теоретичних позицій для прийняття більш обґрунтованих рішень щодо доцільності й корисності створення СЕЗ у кожному конкретному випадку.

По-друге, здійснені дослідження сконцентровані переважно на успішних прикладах економічних зон, що ставить під сумнів об'єктивність висновків про умови і чинники, які становлять основу успіху СЕЗ. Разом із вдалими спробами створення економічних зон необхідно враховувати негативний досвід і причини, що його обумовили. Кожну економічну зону слід розглядати через призму сформованих у країні інститутів та особливостей економічного, політичного, соціального і культурного середовища.

Метою статті є обґрунтування альтернативної концепції спеціальних економічних зон України як інструментів вивільнення інноваційного потенціалу регіонів з урахуванням помилок у запровадженні цього інструменту у попередні роки й уроків міжнародного досвіду їх діяльності відповідно до стратегічних національних цілей в умовах зародження нових індустрій.

Теоретичною основою дослідження є ключові положення інституціональної економіки і теорії ендегенного зростання, згідно з якими спеціальні економічні зони здатні позитивно вплинути на інвестиційний клімат і змінити вектор розвитку регіонів та країни загалом із сировинного на переважно інноваційний. Для цього необхідні ефективні інститути, включаючи компетентний уряд, а також сприятлива та послідовна державна політика, яка передбачає, насамперед, інвестиції в людський капітал, сферу досліджень і розробок, наукомістку промисловість.

Міжнародний досвід діяльності СЕЗ

Шістдесятирічний світовий досвід роботи економічних зон дозволив винести уроки, які є обов'язковими для врахування щоразу, коли розглядається доцільність створення СЕЗ:

1. Економічні зони, як правило, проходять інкубаційний період, який триває від 5 до 10 років, перш ніж досягають цілей і приносять вигоди. Такий період спостерігався навіть в успішних економічних зонах, тому не слід очікувати миттєвих результатів одразу після заснування зони (Farole, 2011, с. 68).

2. Сучасне глобальне економічне середовище істотно відрізняється від того, в якому починали роботу перші економічні зони. До сучасних економічних зон вдається залучити інвесторів, якщо в їх межах будуть запропоновані значно кращі умови, ніж в інших, у плані витрат і досвіду. При проектуванні зони варто пам'ятати, що інвестори – не «бранці» економічних зон, у них є альтернативи, які вони використовують, вийшовши із зони, якщо вона не принесла очікуваних переваг (Warr, Menon, 2015, с. 3).

3. Надмірна амбіційність і переоцінка власних можливостей нерідко зустрічаються в країнах, які намагаються використати СЕЗ як засіб легкого вирішення структурних проблем економіки. Зазвичай це є наслідком нереалістичних оцінок існуючих можливостей і потенціалу території, на якій планується створити економічну зону. Деякі економічні зони у світі від самого початку були орієнтовані на розвиток на-

укомістких галузей, не беручи до уваги відсутність професійного досвіду та галузевий профіль території. Як приклад можна навести Казахстан, де спочатку вирішили розвивати наукомісткі економічні зони, не врахувавши брак місцевих кваліфікованих кадрів. Як результат, інвесторам довелося залучати іноземних фахівців, які мали відповідні знання і досвід (Nevmatulina, 2013). Згодом державна політика Казахстану щодо СЕЗ була скоригована, і наразі в країні діють економічні зони чотирьох типів: індустріальні, сервісні, технологічні та комбіновані. Аналогічна проблема зустрічається в інших країнах (Rasiah, Crinis, Lee, 2015) і є слабким місцем багатьох економічних зон світу, а отже, тією сферою, яка потребує першорядної уваги.

4. Економічні зони, як правило, займають великі земельні площі, які надаються інвесторам у користування за вартістю нижче ринкової, що створює ризики використання земельних ділянок не за цільовим призначенням. У такому разі економічні зони стають місцем для легкого збагачення та відвертого зловживання державною підтримкою. Для недопущення цього необхідно розробляти чіткі критерії, яким має відповідати інвестор економічної зони. Наприклад, у Польщі дозволи на роботу в зонах надаються інвесторам, діяльність яких задовольняє хоча б один із таких критеріїв (Global Regulation, 1994): спрямовується на використання нових технологій, створення нової або вдосконаленої продукції (послуг, процесів); реалізується у пріоритетних секторах економіки (авіаційному, автомобільному, електроніки, біотехнології, машинобудівному, малотоннажної хімії, досліджень і розробок, інформаційних послуг, послуг у сфері досліджень і технічного аналізу); орієнтована на підтримку розвитку кластерів, індустріальних і технологічних парків на території зони; сприяє підвищенню рівня індустріалізації слабо-розвинутих промислових регіонів; забезпечує створення робочих місць.

5. Поширеною у світі є практика надання інвесторам СЕЗ широких податкових пільг. Вони прописуються законодавством і спрямовані на зниження податків для ін-

весторів, а іноді і для ключових співробітників. *The Competitive Industries and Innovation Program* збрала базу даних, яка охоплює 553 спеціальні економічні зони в 51 країні. База даних містить інформацію про найбільш поширені фіскальні стимули, які надаються інвесторам зон, а саме звільнення від сплати корпоративного податку і ввізного (імпортного) мита. Так, 375 з 553 економічних зон пропонують 100-відсоткове звільнення від сплати податку на прибуток підприємств; у 97 зонах податкова пільга залежить від певних критеріїв (виду економічної діяльності, мінімального обсягу інвестицій, кількості створених робочих місць та ін.); у 38 зонах інвесторам пропонується знижений фіксований корпоративний податок; 43 зони не пропонують інвесторам корпоративних податкових стимулів. Щодо ввізного мита: 303 з 553 зон пропонують інвесторам звільнення від імпортного мита і на капітальне обладнання, і на матеріали; 223 зони звільняють інвесторів від сплати ввізного мита лише при ввезенні обладнання; у 27 зонах такий вид стимулювання не пропонується (The World Bank, 2017, с. 37-38).

Проте не все так однозначно. Використовуючи виключно фіскальні преференції без дотримання інших обов'язкових умов створення зон, влада звісно може дещо поліпшити економічну ситуацію в регіоні, але забезпечити довгостроковий ефект завдяки цьому їй навряд чи вдасться. Найбільш успішні у світовій практиці економічні зони органічно вбудовані в національну економіку і тісно інтегровані з глобальними ринками. Наприклад, південнокорейські СЕЗ відрізняються міцними зв'язками з місцевими постачальниками. Крім того, відсутність належного інфраструктурного забезпечення, навіть за наявності сприятливого податкового клімату, може стати серйозною перешкодою на шляху до успішного розвитку СЕЗ, як це трапилось в Африці: відсутність надійного електропостачання та велика відстань від порту виявилися причинами невдач багатьох африканських економічних зон. Отже, далеко не останню роль в успіху СЕЗ відіграє її міс-

цезнаходження і близькість до наземного, повітряного та морського транспорту.

Досвід України. Нормативно-правове регулювання діяльності СЕЗ

Україна має негативний досвід створення спеціальних економічних зон. Передбачені державою для них преференції не дали очікуваних результатів, спричинивши значні втрати держбюджету, викривлення в економіці, погіршення конкурентного середовища.

Відповідно до базового Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (Верховна Рада України, 1992) і спеціальних законів, які приймалися під кожен конкретну зону, за період із кінця 1990-х до початку 2000-х років у країні було створено 11 СЕЗ. Спеціальними законами на території економічних зон запроваджувалися пільгові податковий, митний і валютно-фінансовий та інші режими економічної діяльності. Інвесторам у різних комбінаціях надавалися такі пільги: режим спеціальної митної зони, звільнення від оподаткування прибутку, звільнення від оподаткування інвестицій, звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ, звільнення від обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті, звільнення від плати за землю, звільнення від сплати зборів до деяких бюджетних фондів. Надання цих пільг спричинило зменшення податкових надходжень до бюджету та викривлення конкуренції через створення економічно необґрунтованих преференцій окремим виробникам й істотні прогалини в законодавстві, а саме:

1. У базовому та спеціальних законах про СЕЗ не були прописані критерії, яким мала відповідати територія для набуття статусу економічної зони. Фактично, в країні діяв «ручний» режим створення СЕЗ. Рішення про їх заснування мали суб'єктивний характер і нерідко не були пов'язані з необхідністю вирішення проблем певної території. Так само не були визначені вимоги до підприємств, які виявили бажання працювати в економічних зонах. Будь-яке підприємство, незалежно від сфери діяльності (навіть не йдеться про наукомісткі

виробництва, як це прийнято світовою практикою), могло невиправдано скористатися перевагами особливого режиму діяльності.

2. Законом передбачено створення різноманітних типів зон і надання широкого спектру можливих державних преференцій, але при цьому відсутній механізм визначення розміру державної допомоги та перелік основних чинників, які на нього впливатимуть (розташування зони, розмір підприємств, вид економічної діяльності та обсяг вкладених ними інвестицій).

3. Законом визначено, що органами управління СЕЗ можуть бути: 1) місцеві органи управління; 2) орган господарського розвитку й управління СЕЗ, що створюється за участю суб'єктів господарювання України та інших держав. Функції цього органу мав право виконувати один із суб'єктів господарювання економічної зони, що створювало умови для зловживань на користь окремих резидентів зони і суперечило інтересам інвесторів та держави.

4. Аналіз фактичних результатів діяльності СЕЗ щодо їх відповідності запланованим і цільового використання наданих преференцій реально не здійснювався. Більше того, Постановою КМУ від 24.06.2016 р. № 382 уряд взагалі скасував необхідність проведення аналізу результатів функціонування СЕЗ, обґрунтовуючи це необхідністю зниження функціонального навантаження на органи виконавчої влади центрального і місцевого рівнів.

Необхідно також звернути увагу на суперечливість положень законодавства щодо типології економічних зон. Так, ст. 3 базового закону визначено типи СЕЗ, які можуть створюватися в Україні, – це «вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо». Пропонується:

викреслити з цього переліку технопарки, оскільки відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (Верховна Рада України, 1999) такий режим діяльності встановлюється для технопарку як

юридичної особи або групи юридичних осіб, які можуть реалізовувати проекти на всій території України, а не на окремій її частині, як це передбачено законом про економічні зони. Відповідно до ст. 1 спеціальна економічна зона є частиною території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України;

додати індустріальні парки як облаштовану відповідною інфраструктурою територію, у межах якої їх учасниками може здійснюватися господарська діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідна діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій (ст. 1 Закону України «Про індустріальні парки» (Верховна Рада України, 2012)).

У 2005 р. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» (Верховна Рада України, 2005) для суб'єктів господарювання, які здійснювали діяльність на території спеціальних економічних зон, усі пільги та гарантії стабільності встановленого правового режиму було скасовано. З того часу й до сьогодні діяльність суб'єктів господарювання в межах СЕЗ не відрізняється від інших територій країни та втратила будь-який сенс.

На результати діяльності українських економічних зон не в останню чергу вплинула позиція держави, яка не взяла на себе жодних зобов'язань щодо облаштування економічних зон виробничою і транспортною інфраструктурою. Це є принциповим моментом, від якого багато в чому залежить ефективність зон. У Китаї, наприклад, близько 80% витрат на розвиток інфраструктури були профінансовані державою, а залучення іноземних інвестицій розпочалося лише після створення привабливих умов ведення бізнесу. В Україні ж держава відпустила СЕЗ «у вільне плавання», після чого визнала цей інструмент непридатним для українських умов. Отже, від самого початку українські СЕЗ не мали нічого спільного зі справжніми спеціальними економічними зонами, які в багатьох країнах

стали рушійною силою змін і модернізації економіки.

Нова концепція спеціальних економічних зон в Україні

Експортна стратегія України на 2017-2021 роки має на меті здійснення «переходу України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки» (Кабінет Міністрів України, 2017). Досягнення цієї мети значною мірою залежить від розвитку інновацій, які «мають вирішальне значення для диверсифікації виробництва, підвищення продуктивності та збільшення доданої вартості» (Кабінет Міністрів України, 2017). Україна залишається країною з низьким рівнем інноваційної активності. За даними статистичних спостережень, інноваційну діяльність у промисловості здійснює лише кожне шосте підприємство (Державна служба статистики України, 2019, с. 65), що значною мірою обумовлено неефективністю галузевої структури економіки, у якій переважають ресурсо- та енергомісткі виробництва.

Як зазначають експерти, наступна хвиля інновацій забезпечить зростання економік тих країн, які працюватимуть у нових галузях, експортуватимуть інформацію та наукомісткі послуги (Росс, 2017, с. 12, 18). Оскільки спеціалізованих осередків розвитку нових індустрій досі не сформовано, кожна країна (навіть та, що розвивається) має всі шанси стати «центром інновацій наступного покоління» і зробити «технологічний стрибок», як, наприклад, країни Африки та Середньої Азії, які впровадили мобільний зв'язок, оминувши стадію стаціонарних телефонів. Ще один приклад – Африканська мережа робототехніки *AFRON*, яка заохочує розвиток робототехнічних технологій із низькою собівартістю з використанням обмежених матеріалів (Росс, 2017, с. 28-29, 212-213). У даному контексті спеціальні економічні зони можуть розглядатися як інструменти вивільнення інноваційного потенціалу регіонів України для генерування ідей нових продуктів і послуг, розвитку наукомістких, у тому числі нових, видів діяльності, що

сприятиме технологічній (галузевій) диверсифікації економіки регіонів, їх участі у створенні GVCs нових індустрій та інтеграції в існуючі GVCs на більш вигідних умовах.

Пропонується переглянути концепцію спеціальних економічних зон для умов України і розглядати їх як стимулюючі регуляторні режими, що заохочують інноваційний характер інвестицій, поєднуючи систему стимулів і пільг, обов'язкових умов й обмежень для дотримання балансу інтересів бізнесу і держави. Останні мають бути рівноправними партнерами, які уклали своєрідну угоду про співпрацю і відповідальність.

Слово «стимулюючий» означає, що в регуляторному режимі система стимулів, пільг і дозволів домінуватиме над системою заборон, обов'язків і обмежень для мотивації компаній вкладати кошти в інновації. З урахуванням попереднього досвіду, коли непродумане надання широкого спектру державних преференцій резидентам СЕЗ призвело до вкрай негативних наслідків (спостерігалися випадки зловживання владою, нехтування вимогами законодавства з метою незаконного збагачення й отримання ренти), такий підхід може здатися утопічним. Однак не йдеться про відмову від обмежень і заборон. Їх слід обов'язково застосовувати, але вони не повинні становити основу режиму, оскільки в умовах ринкових відносин стратегія нав'язування моделей поведінки приватним суб'єктам господарювання, заборонно-примусові інструменти впливу не спрацюють. Необхідно усіляко сприяти досягненню інвесторами їх власних цілей, зважаючи на інтереси більшості українських громадян, а не окремих верств суспільства чи осіб, наділених владою. В економічній зоні мають бути запроваджені такі правила й умови економічної діяльності, налагоджено такий інвестиційний клімат, у якому буде, перш за все, зацікавлений бізнес й інвестори як головні важелі економічного зростання.

Застосуємо концепцію регуляторного режиму як балансу стимулів й обмежень, уперше представленого в роботах (Ляшен-

ко, 2016; Ляшенко, 2006) з позицій кібернетичного і синергетичного підходів, до режиму діяльності спеціальних економічних зон.

Складовими (компонентами) регуляторного режиму спеціальної економічної зони (RJ_{SEZ}) визначено такі:

1. *Цілі введення режиму* – залучення та підтримка інвестицій у розвиток конкурентних переваг (спеціалізації) регіонів України, а також нових видів діяльності, у тому числі нових індустрій у галузі високотехнологій, у яких зацікавлений бізнес, як перспективних напрямів майбутньої спеціалізації для технологічної диверсифікації та підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки.

Для надання території статусу спеціальної економічної зони необхідно керуватися передусім зобов'язаннями, які взяла на себе Україна, підписавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, у тому числі підтримувати вільну та чесну конкуренцію, забезпечувати рівні умови діяльності для всіх учасників ринку. Про це, зокрема, йдеться в ч. 2 Глави 10 «Конкуренція» Угоди (Верховна Рада України, 2014): «будь-яка допомога, надана Україною або країнами-членами Європейського Союзу з використанням державних ресурсів, що викривляє або загрожує викривити конкуренцію шляхом надання переваг окремим підприємствам або виробництву окремих товарів, є несумісною з належним функціонуванням цієї Угоди тією мірою, якою вона може впливати на торгівлю між Сторонами». Однак у деяких випадках можливі винятки (п. 3 ст. 262 Угоди): сумісною з належним виконанням Угоди вважається допомога, яка сприяє:

економічному розвитку регіонів із надзвичайно низьким рівнем життя або суттєвим рівнем безробіття;

виконанню проєкту, який має загальноєвропейське значення або здатен вирішити серйозні проблеми в економіці держави-члена;

розвитку певної економічної діяльності або певних економічних сфер, якщо така допомога не має несприятливого

впливу на умови торгівлі всупереч інтересам Сторін;

культурному збагаченню та збереженню культурної спадщини.

Задоволення хоча б однієї з цих умов дає право державній та місцевій владі розглядати можливість введення на відповідній території спеціального правового режиму економічної діяльності.

2. *Суб'єкти, на яких поширюється дія режиму*, – українські та іноземні підприємства, які зацікавлені в інноваційному інвестуванні, діяльності у сфері виробництва високотехнологічних товарів¹ і надання високотехнологічних послуг² та задоволенняють визначені критерії резидентства в економічній зоні.

3. *Обмеження режиму*. Критерії надання дозволів на здійснення господарської діяльності в економічній зоні розглядаються як обмеження, що встановлюють вимоги, зобов'язання і заборони для інвесторів, як бажають працювати в економічній зоні.

При виборі критеріїв необхідно виходити з інтересів місцевого населення, держави та самих інвесторів. Інтереси відрізняються залежно від спеціалізації території та стану її розвитку, але в загальному базовому вигляді можуть бути визначені таким чином:

інтереси населення – забезпечення прав і свобод, безпеки, можливість фізичного й інтелектуального розвитку, підтри-

¹ До високотехнологічних галузей належать: IT-галузь (виробництво комп'ютерної, офісної техніки та створення програмного забезпечення); аерокосмічна; фармацевтична; виробництво електроніки та телекомунікаційного обладнання; виробництво медичної, високоточної та оптичної техніки (Eurostat, 2019).

² До високотехнологічних послуг за кодами NACE (Classification of Economic Activities in European Community) належать: виробництво кіно-, відео- і телевізійних програм, звукозапис та видавнича діяльність; програмування, радіомовлення і телебачення; телекомунікації; комп'ютерне програмування, консультації та інші послуги; діяльність інформаційних служб; наукові дослідження і розробки (Див.: (OECD, 2011).

мання здорового способу життя, підвищення якості життя;

інтереси інвестора – максимізація доходу на одиницю вкладених інвестицій або мінімізація транзакційних витрат на одиницю отриманого доходу;

інтереси держави (за умови ефективності інституту держави) – сприяння сталому розвитку регіонів (територій) і країни загалом, поліпшення життєвих стандартів і забезпечення гідного рівня життя населення.

Виходячи з цього пропонується такий перелік критеріїв:

3.1. *Обов'язковою умовою діяльності в зоні є легалізація доходів і вихід із тіні, відмова від тіншової заробітної плати і тіншової зайнятості* для забезпечення соціальних гарантій населення, розвитку чесної конкуренції та зниження корупційних ризиків. За різними оцінками експертів, рівень тінізації економіки України становить від 46 до 62% ВВП (Schneider, 2012; Харазішвілі, 2017).

3.2. *Критерій підвищеної мінімальної заробітної плати* – її рівень має відповідати рекомендаціям Міжнародної організації праці та становити 0,5% від середньої за-

робітної плати по країні/виду економічної діяльності. За розрахунками експертів (Харазішвілі, 2017, с. 37), відставання існуючої заробітної плати в Україні від середньої мінімальної заробітної плати в ЄС становить 1,29 раза, у промисловості – 2,93 раза.

Рівень мінімальної заробітної плати в економічній зоні має визначатися при її заснуванні та міститися в документах про створення економічної зони. Недопустимим у зоні є переведення працівників у режим неповного робочого часу з метою зменшення витрат на оплату праці, що має бути також зафіксовано в документах (техніко-економічному обґрунтуванні). Інвесторами зони також не можуть бути підприємства, діяльність яких орієнтована на використання дешевої робочої сили.

3.3. *Критерій створення робочих місць* – для діючих підприємств мінімум 5, для нових – мінімум 10, у тому числі у нових видах діяльності. Цей критерій не поширюється на малі підприємства для недопущення їх дискримінації та сприяння розвитку малого інноваційного підприємництва в зоні (вставка 1).

Вставка 1.

Наприклад, у Польщі, якщо рівень безробіття в регіоні дорівнює або нижчий за середній по країні, то інвестору необхідно створити не менше 120 робочих місць або інвестувати не менше 35 млн злотих. У регіоні, де рівень безробіття вище за середній по країні, але не перевищує 130%, інвестор зобов'язується створити не менше 70 робочих місць або здійснити інвестиційних витрат вартістю не менше 25 млн злотих і т.д. до критерію 15 робочих місць, або 1 млн. злотих інвестицій при рівні безробіття вищому, ніж 200% від середнього по країні.

Інший приклад – Вільна туристична зона у Фредериксбурзі, штат Вірджинія, США. Діючі підприємства мають створити мінімум 5 робочих місць у сфері туризму і вкласти не менше 50 тис. дол. інвестицій у туристичні об'єкти. Для нових підприємств ці показники становлять мінімум 10 робочих місць і не менше 250 тис. дол.

3.4. *Критерій інноваційності* – є ключовим і передбачає, що резиденти економічної зони будуть: 1) здійснювати діяльність, пов'язану з розробкою та/або впровадженням нових технологій у галузях спеціалізації регіону; та/або 2) інвестувати в розвиток високотехнологічних послуг; та/або 3) розвивати нові види діяльності,

виходячи з наявних ресурсів і місцевого досвіду. Галузева спрямованість економічної зони полягає у техніко-економічному обґрунтуванні доцільності створення і функціонування СЕЗ відповідно до ст. 7 базового закону про економічні зони (вставка 2).

Вставка 2.

У польських економічних зонах застосовується критерій інноваційності, який передбачає створення інвесторами нових технічних і технологічних рішень та їх використання в економіці. Умовою входу в **Metutech Science Park (Туреччина)** є наявність в інвестора принаймні одного R&D-проєкту.

3.5. Критерій пріоритетності секторів, виходячи з порівняльних переваг регіону та перспективних сфер, у яких підприємці зацікавлені розвивати нові види діяльності. Пріоритетність секторів і пер-

спективні напрями діяльності визначаються не штучно урядом чи місцевою владою «згори-вниз», а суб'єктами підприємницької діяльності на основі підходу розумної спеціалізації (OECD, 2013, с. 18-19) (вставка 3).

Вставка 3.

У світовій практиці цей критерій є основним. Як правило, пріоритезують або переробну промисловість загалом, або окремі її галузі, високотехнологічні сектори, сферу послуг (R&D, фінансову діяльність, логістику, туризм) і торгівлю.

East London Industrial Development Zone в ПАР від самого початку пріоритезувала автомобільну галузь, але через кризу у 2008 р. адміністрація вирішила розширити спеціалізацію зони і включила до пріоритетних видів діяльності: відновлювані джерела енергії, агропереробку, аквакультуру, ICT, електроніку, а потім – переробне виробництво загалом, що було викликано бажанням багатьох промислових підприємств інших галузей (у т.ч. ТНК) працювати в зоні.

Пріоритетними секторами **Richards Bay Industrial Development Zone в ПАР** є агропереробка, інформаційно-комунікаційні технології, металургійне виробництво. У зону залучаються інвестори, які орієнтовані на експорт у цих галузях і здатні створювати робочі місця.

У **Польщі** пріоритетними видами діяльності обрано авіаційний, автомобільний, біотехнологічний, сектор електронної та побутової техніки, переробки харчових продуктів, а також послуги (дослідження і розробки, інформаційні, бухгалтерського обліку та аудиту). Кожна економічна зона має свою спеціалізацію. Наприклад, у Мелецькій СЕЗ розташована Aviation Valley, у Поморській СЕЗ діє кластер інформаційно-комунікаційних технологій, у Катовіцькій та Легницькій СЕЗ переважають підприємства, які працюють в автомобільній промисловості. Виробники побутової техніки зосереджені у Валбжиській СЕЗ, а підприємства, що працюють у меблевому секторі, – у Вармінсько-Мазурській СЕЗ.

3.6. Критерій відкритості та прозорості діяльності – передбачає надання резидентами зони інформації у вільному доступі щодо власних інтересів, актуальних запитів і потреб для природної кластеризації з іншими виробниками, постачальниками і науковими організаціями в межах зони.

Перелік рекомендованих критеріїв може бути доповнений іншими обмеженнями, зобов'язаннями та вимогами до інвесторів або коригуватися залежно від мети створення зони, специфіки території та ін-

ших чинників, але не може суперечити цілям введення режиму.

4. **Фіскальні та нефіскальні преференції режиму.** Як свідчить міжнародний досвід, упровадження широких податкових та інших фінансових преференцій в економічних зонах за відсутності якісної інфраструктури, налагодженого доступу до електроенергії, води та інших ресурсів, зв'язку з місцевими виробниками та постачальниками, сприятливого ділового клімату є підходом, який себе не виправдав і не сприймається цивілізованими інвесторами, оріє-

нтованими на отримання вигід правомірними засобами. Відсутність перелічених базових умов не може бути компенсована широкими податковими пільгами, які в кращому випадку здатні надати короткострокові вигоди, а найчастіше спричиняє негативні наслідки для економіки, як це сталося в Україні. Тому режим спеціальної економічної зони пропонується засновувати на розумному поєднанні спрощених регуляторних, адміністративних нефіскальних стимулів із системою економічного стимулювання у вигляді тимчасових податкових преференцій.

Питання, які стосуються стабілізації політичної ситуації, зниження рівня корупції, безумовно є надважливими, але навряд чи можуть бути вирішені в межах окремого регіону чи території. В економічній зоні необхідно передусім зосередитися на завданнях спрощення регуляторного середовища, надання інформаційної та інфраструктурної (виробничої, транспортної, соціальної) підтримки інвесторам із деякими новаціями в плані податкового та митного регулювання. Останні можуть бути запроваджені як експеримент з огляду на

невдалий попередній досвід їх застосування.

З урахуванням позитивного досвіду інших країн на території економічної зони пропонується введення таких фіскальних і нефіскальних преференцій:

4.1. *Спрощення регуляторного середовища:*

введення мораторію на здійснення перевірок резидентів зони фіскальними органами й органами державного нагляду (контролю). Заходи державного нагляду (контролю) можуть здійснюватися за умови їх відповідного обґрунтування за погодженням адміністрації зони;

упровадження повної автоматизації процесу подання звітності та сплати податків й інших обов'язкових платежів з метою спрощення податкового адміністрування;

переведення всіх послуг зони в електронний формат, запровадження системи електронного документообігу для спрощення та скорочення процедури реєстрації, зменшення бюрократії та уникнення корупційної складової при особистому контакті з фіскальними та наглядовими органами (вставка 4).

Вставка 4.

DMCC Free Zone в ОАЕ (м. Дубаї) – усі послуги зони надаються в електронному вигляді; створення нової або дочірньої компанії в зоні займає 15 днів, подовження резидентства – 4 дні. Зона першою в світі запропонувала своїм резидентам можливість електронного підпису.

У **Masdar City Free Zone в ОАЕ** отримання ліцензії на запуск бізнесу займає 5 днів, а отримання робочої візи – 3 дні. У зоні відсутня вимога до щорічної здачі аудиторської звітності.

Dahej Special Economic Zone в Індії – з 2016 р. усі послуги зони переведено в електронний формат. Зона відмовилася від друку і повністю перейшла на безпаперову діяльність.

4.2. *Поліпшення інформаційного забезпечення інвесторів зони* шляхом створення єдиного інформаційного ресурсу (сайту), на якому у чіткій і зрозумілій формі буде представлена вся необхідна інформація щодо умов і процедури реєстрації в зоні, переліку пільг і преференцій, обмежень, вимог і зобов'язань для потенційних інвесторів зони відповідно до чинного законодавства. Адміністрування сайту має здійснюватися на постійній основі, а вся

необхідна інформація – відображатися в актуальному вигляді з оперативним внесенням змін. На сайті доцільно розмістити калькулятор, за допомогою якого інвестор може приблизно підрахувати, скільки коштівуватиме розпочати або продовжити діяльність у зоні залежно від виду економічної діяльності, розміру підприємства, обсягу початкових інвестицій тощо. Як пілотний може бути запущений мобільний додаток зони *Name of a zone Gate Access*, на якому

будуть представлені всі необхідні логістичні дані, що спростить потік товарів до та із зони. Також на сайті зони слід передбачити систему подачі скарг щодо зловживання владою або службовим становищем фіскальними та наглядовими органами, адміністрацією зони. У перспективі може розглядатися можливість створення єдиного інформаційного ресурсу про діяльність усіх зон у країні.

4.3. *Упровадження інституту професійного менторства («на місці» та в електронному форматі), який забезпечить комплексне професійне обслуговування для інвесторів.* Кожне підприємство в зоні буде супроводжувати спеціальна команда експертів, яка допомагатиме у проходженні ре-

гуляторних процедур (отриманні дозволу на роботу в зоні, його пролонгації, адмініструванні податків); налагодженні партнерських зв'язків з іншими підприємствами регіону, торговельними організаціями, науковими установами, закладами вищої освіти; в контактах із постачальниками комунальних послуг або подачі заявок на підключення, наприклад, до газопроводу або енергомережі. Адміністрація зони допомагатиме налагодженню співробітництва між резидентами та закладами вищої освіти з метою коригування навчальних програм з урахуванням вимог та очікувань майбутніх роботодавців, започаткування курсів перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, мовних курсів (вставка 5).

Вставка 5.

Високим рівнем надання послуг відрізняється економічна зона Лодзі у Польщі. За кожним інвестором зони закріплюється радник, який допомагає пройти процедуру реєстрації. У зоні діє програма бізнес-наставництва, у межах якої ментори надають послуги резидентам зони, які відбираються за конкурсом. У 2017 р. було обрано 8 компаній, у 2018 р. їх кількість збільшилася до 25. Спеціальною програмою також підтримуються стабільно працюючі компанії в різних сферах діяльності. Станом на 31 липня 2017 р. кількість виданих дозволів на роботу в зоні дорівнювала 313, інвестицій залучено на суму 3,43 млрд євро, кількість створених робочих місць – 36 тис. МСП становлять 50% усіх компаній зони.

Місцеві центри зайнятості Вільної зони Смедерево (Сербія) співпрацюють з інвесторами для забезпечення їх кадрами необхідної спеціалізації та кваліфікації. Адміністрація зони і навіть мер міста Смедерево відвідують середні школи, розповідаючи, в яких фахівцях зацікавлені інвестори.

У DMCC Free Zone проводяться лекції, програми професійного розвитку, семінари, ярмарки вакансій та ін.

У Ladol Free Zone в Нігерії визнається важливість кваліфікованого і добре підготовленого персоналу для інвестиційних компаній. У 2017 р. в ній почала діяти Upskilling Academy, у якій викладаються спеціальні курси для місцевих студентів, які підтримуються приватними компаніями та неурядовими організаціями.

Katowice SEZ у Польщі тісно співпрацює з місцевими школами і коледжами. У 2016 р. 29 студентів пройшли так звані дуальні курси, які поєднують навчання в Сілезькому технологічному університеті й виробничу практику на підприємствах економічної зони.

Starachowice SEZ у Польщі очолює ініціативу під назвою «Регіональний кластер професійної освіти», яка має на меті тісну співпрацю з навчальними закладами регіону для задоволення потреб компаній.

4.4. *Введення спеціальної програми наставництва для малих і середніх підприємств як пріоритетних з точки зору формування середнього класу в регіоні, у межах*

якої досвідчені ментори надаватимуть послуги та консультації з розвитку інноваційного малого і середнього бізнесу; інформуватимуть про можливості європейських

програм обміну досвідом – Європейської програми обміну досвідом для підприємців (Erasmus for Young Entrepreneurs, EYE)¹ та програми «Конкурентоспроможність під-

приємств малого і середнього бізнесу» (Competitiveness for Enterprises and SME – COSME)² (вставка 6).

Вставка 6.

Пріоритет малим і середнім підприємствами віддається у DMCC Free Zone, у 2016 р. кількість таких підприємств у зоні зросла на 15% і склала майже 9500, тобто більше двох третин від загальної кількості компаній зони.

У Kaunas Free Economic Zone у Литві 85% компаній належать до малого та середнього бізнесу. Малим і середнім підприємствам надаються в оренду додаткові офісні приміщення за ціною нижче ринкової, оскільки в них, на відміну від великих інвесторів, немає можливості будувати їх за власні кошти.

4.5. *Надання податкових пільг.* Пропонується внести і викласти в окремому законопроекті «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо вдосконалення деяких норм Податкового кодексу України в частині стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності на території України)» такі зміни до Податкового та Митного кодексів України:

звільнити терміном на 5 років від сплати податку на прибуток підприємства-резидентів СЕЗ, на наступні 5 років встановити ставку податку удвічі меншу, ніж в країні загалом, – на рівні 9%;

звільнити від ввізного мита терміном на 10 років сучасне обладнання та комплектуючі до нього (якщо вони походять із держав, з якими не укладено відповідні міжнародні угоди; для держав, з якими Україна уклала відповідні угоди, допускається встановлення тарифних пільг у вигляді звільнення від оподаткування ввізним митом – ст. 281 Митного кодексу України) з метою використання їх у господарській

EYE ініційована ЄС для надання можливості молодим підприємцям набути навичок для започаткування власного бізнесу та/або управління нещодавно розпочатим бізнесом шляхом використання досвіду та знань досвідчених підприємців з інших європейських країн.

COSME орієнтована на створення сприятливих умов розвитку малого і середнього бізнесу. Бюджет програми становить 2,3 млрд євро на період 2014-2020 рр. Україна є членом програми *COSME* з лютого 2017 р., що відкриває їй доступ до бюджету *COSME* в розмірі близько 900 млн євро.

діяльності підприємствами-резидентами зони;

встановити нульову ставку податку на додану вартість терміном на 10 років для підприємств-резидентів СЕЗ, які ввозять на митну територію України нові технології та обладнання для використання на території зони;

передбачити можливість для місцевої влади в особі органів місцевого самоврядування та місцевих рад звільняти інвесторів зони від орендної плати за користування земельною ділянкою, на якій розташовано економічну зону, терміном до 10 років.

Фінансова допомога у вигляді податкових пільг має надаватися лише після початку ведення господарської діяльності й отримання доходу інвесторами зони, що має зручну та безпечну для державного бюджету форму і задовольняє принцип прозорості надання державної допомоги.

4.6. *Наявність готової до експлуатації виробничої та транспортної інфраструктури (забезпеченість дорогами, електроенергією, водою, зв'язком, доступ до морських портів та/або аеропортів тощо), житлових приміщень та якісної соціальної інфраструктури* – вагомий стимул для інвесторів розпочати господарську діяльність у межах зони.

5. *Структура управління зоною для досягнення цілей режиму. Структура управління зоною у складі: адміністрації зони, яка здійснюватиме загальне управління зоною; громадської ради зони за участю експертів і широкої громадськості*

(професійних і бізнес-організацій) для забезпечення балансу інтересів бізнесу та місцевого населення; *консультаційної групи зони* за участю профільних експертів для надання консультацій щодо реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів у різних сферах.

6. *Термін дії режиму*. Беручи до уваги інкубаційний період зони (5-10 років), рекомендується встановити строк дії режиму 10 років.

З урахуванням вищезазначеного пропонується така *послідовність кроків запуску пілотної спеціальної економічної зони* як стимулюючого регуляторного режиму, спрямованого на заохочення інноваційного характеру інвестицій:

Крок 1 – розроблення та винесення на розгляд Верховної Ради України законопроєкту «Про внесення змін до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», у якому викласти регуляторний режим спеціальної економічної зони:

$RJ_{SEZ} = \{ \text{Цілі введення режиму; Суб'єкти, на яких поширюється дія режиму; Обмеження режиму; Фіскальні та нефіскальні преференції режиму; Структура управління зоною для досягнення цілей режиму; Термін дії режиму} \}$.

Крок 2 – ухвалення законопроєкту і прозорий вибір території для створення пілотної спеціальної економічної зони як стимулюючого регуляторного режиму. Внесення змін і доповнень до законодавчих і нормативно-правових актів, необхідних для реалізації режиму.

Крок 3 – створення пілотної економічної зони, запуск сайту зони, проведення активної кампанії щодо залучення інвесторів.

Крок 4 – реєстрація заявок інвесторів, перевірка заявок на повноту наданих документів і відповідність критеріям надання дозволів на ведення господарської діяльності. Укладання договорів про здійснення діяльності в зоні.

Крок 5 – упровадження фіскальних і нефіскальних преференцій залежно від ви-

конаних інвесторами вимог і взятих зобов'язань.

Крок 6 – через рік після заснування зони – аналіз і підготовка звіту про результати діяльності зони. За необхідності коригування складових режиму.

Висновки. Спеціальні економічні зони для багатьох країн стали ефективним інструментом економічного розвитку, залучення іноземних інвестицій, збільшення державних доходів, інтеграції місцевих виробників у *GVCs*, передачі зарубіжних технологій у місцеву економіку, а також дозволили поліпшити інвестиційний клімат як у регіоні створення зони, так і в країні загалом. Однак такі ефекти діяльності СЕЗ досягаються далеко не завжди і залежать від компетентності уряду, ефективності діючих інститутів, правильного розуміння природи економічних зон як невід'ємних частин національної економіки, політики і стратегій розвитку держави.

Аналіз світової практики свідчить, що ефективність діяльності зон здебільшого залежить від таких принципових моментів:

легкість ведення бізнесу, що передбачає прозорість, доступність усієї необхідної інформації, відсутність надлишкового державного контролю та неправомірного втручання в діяльність резидентів зони;

сприятливість відносин «держава – бізнес» та активна державна підтримка, готовність держави розподіляти ризики з бізнесом, наявність гарантій з боку центральної та місцевої влади щодо стабільності й непорушності запропонованих умов діяльності в зоні;

доступна та якісна виробнича і соціальна інфраструктура, щільна транспортна мережа;

вигідне географічне розташування; грамотне поєднання фіскальних (податкових, кредитних, валютних, митних) і нефіскальних преференцій.

Економічні зони не можуть і не повинні розглядатися як замітник широких реформ торговельного, регуляторного й інноваційного середовища країни. Вони є лише одним з інструментів державної полі-

тики, який при належному застосуванні може забезпечити позитивні результати.

Україна належить до країн, у яких економічні зони не дали позитивного економічного ефекту, спричинивши втрати держбюджету, викривлення в економіці та погіршення конкурентного середовища. Причини невдач українських СЕЗ полягають у первинному їх сприйнятті як джерел політичної ренти та зловживання владою.

З урахуванням міжнародного досвіду, помилок у запровадженні СЕЗ, а також стратегічних національних цілей і трендів світового розвитку запропоновано альтернативну концепцію спеціальних економічних зон як інструментів вивільнення інноваційного потенціалу регіонів у вигляді регуляторних режимів заохочення інноваційних інвестицій для забезпечення сталого випереджаючого інноваційного розвитку регіонів і країни загалом. Запровадження режиму сприятиме генеруванню ідей нових продуктів і послуг, розвитку наукомістких видів діяльності, технологічній (галузевій) диверсифікації економіки та відкриттю можливості бізнесу для інтеграції у GVCs на більш вигідних умовах.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці механізму франчайзингового тиражування для формування мережі спеціальних економічних зон України в оновленому форматі.

Література

- Верховна Рада України (1992). Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13 жовтня 1992 р. № 2673-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> (Редакція від 17.02.2006).
- Верховна Рада України (1999). Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 13 липня 1999 р. № 991-XIV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/991-14> (Редакція від 05.12.2012).
- Верховна Рада України (2005). Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України: Закон України від 25 березня 2005 р. № 2505-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15>. (Редакція від 07.03.2018).
- Верховна Рада України (2012). Про індустриальні парки: Закон України від 21 червня 2012 р. № 5018-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/5018-17> (Редакція від 13.02.2020).
- Верховна Рада України (2014). Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Редакція від 30.07.2019).
- Вишневецький В.П., Князев С.І. (2018). Як підвищити готовність промисловості України до смарт-трансформацій. *Nauka innov.* № 14 (4). С. 55-69. doi: <https://doi.org/10.15407/scin14.04.055>
- Державна служба статистики України (2019). Наукова та інноваційна діяльність України у 2018 році: стат. зб./ за ред. М.С. Кузнецової. Київ: Державна служба статистики України. 108 с.
- Іванов С.В. та ін. (2018). Україна в європейському науково-освітньому та інноваційному просторі: концепція адаптації та інтеграції в умовах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018. 331 с.
- Кабінет Міністрів України (2017). Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1017-р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-2017-2021-roki>
- Кастельс М. (2004). Галактика Інтернет: Размышления об Интернете, бизнесе и

- обществе / пер. с англ. А. Матвеева; под ред. В. Харитоновой. Екатеринбург: У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та). 328 с.
- Келли К. (2017). Неизбежно. 12 технологических трендов, которые определяют наше будущее / пер. с англ. Ю. Константиновой и Т. Мамедовой. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 347 с.
- Кіндзерський Ю.В. (2013). Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». 536 с.
- Кіндзерський Ю.В. (2015). Стимулювання виробництва та міжрегіональне вирівнювання через спеціальні економічні зони: досвід Польщі в контексті євроінтеграційного курсу України. *Економіст*. № 6. С. 34-38.
- Лях А.В., Свэйн А. (2019). Модернизация промышленности на основе ключевых перспективных технологий: обзор зарубежного опыта. *Экономика промышленности*. № 3 (87). С. 34-58. doi: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.03.034>
- Ляшенко В.И. (2006). Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты. Донецк: ДонНТУ. 668 с.
- Ляшенко В.И. (2012). Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию. Донецк : ИЭП НАН Украины. 370 с.
- Росс А. (2017). Індустрії майбутнього / пер. с англ. Н. Кошманенко. Київ : Наш формат. 320 с.
- Ткач С.М. (2016). Спеціальні економічні зони в Україні: досвід і нові пріоритети просторової організації. *Регіональна економіка*. № 3. С. 86-97.
- Харазішвілі Ю.М. (2017). Світло і тінь економіки України: резерви зростання та модернізації. *Економіка України*. № 4. С. 22-45.
- Aggarwal A. (2010). Economic Impacts of SEZs: Theoretical Approaches and Analysis of Newly Notified SEZs in India. Munich Personal RePec Archive Paper. No. 20902 URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/20902/2/MPRA_paper_20902.pdf
- Akinci G., Crittle J. (2008). Special economic zone: performance, lessons learned, and implication for zone development. Foreign Investment Advisory Service (FIAS) occasional paper. Washington, DC: World Bank. 83 p.
- Asian Development Bank (2015). Asian economic integration report 2015: How can special economic zones catalyze economic development? Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/177205/asian-economic-integration-report-2015.pdf>
- Cheesman A. (2012). *Special Economic Zones & Development: Geography and Linkages in the Indian EOU Scheme*. DPU Working Paper No. 145. London: The Bartlett/University College London. 42 p.
- Cling J.-P., Letilly G. (2001). Export Processing Zones: a threatened instrument for global economy insertion? Document de travail. DIAL Unité de Recherche CIPRE. URL: https://www.researchgate.net/publication/4796339_Export_processing_zones_A_threatened_instrument_for_global_economy_insertion
- Defever F., Reyes J.D., Riaño A., Sánchez Martín M.E. (2018). Special Economic Zones and WTO Compliance: Evidence from the Dominican Republic. *Economica*. Vol. 86. Issue 343. P. 532-568. doi: <http://doi.org/10.1111/ecca.12276>
- Eurostat (2019). Glossary: Knowledge-intensive services (KIS). Eurostat. URL: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_\(KIS\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_(KIS)).
- Farole T. (2011). Special economic zones in Africa: comparing performance and learning from global experience. Directions in development; trade. Washington, DC: World Bank. 328 p.
- Friedman T.L. (2005). *The World is Flat: A Brief History of the Twentieth Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux. 660 p.

- Global Regulation (1994). On Special Economic Zones: Law of October 20, 1994. Global Regulation. URL: <https://www.global-regulation.com/translation/poland/3353674/the-act-of-20-october-1994-on-special-economic-zones.html>.
- Hamada K. (1974). An Economic Analysis of the Duty-Free Zone. *Journal of International Economics*. Vol. 4. P. 225-241. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0022-1996\(74\)90044-0](http://dx.doi.org/10.1016/0022-1996(74)90044-0)
- Hazakis Konstantinos J. (2014). The rationale of special economic zones (SEZs): An Institutional approach. *Regional Science Policy & Practice*. Vol. 6 (1). P. 85-101. doi: <http://doi.org/10.1111/rsp3.12030>.
- Lin J. Y. (2011). *Demystifying the Chinese Economy*. New York: Cambridge University Press. 330 p.
- Lipták F., Klasováb S. & Kováb V. (2015). Special Economic Zone Constitution According to Cluster Analysis. *Procedia Economics and Finance*. Vol. 27. P. 186–193. doi: [http://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00988-0](http://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00988-0)
- Lucas R. E., Moll B. (2014). Knowledge Growth and the Allocation of Time. *Journal of Political Economy*. Vol. 122 (1). P. 1-51. doi: <http://doi.org/10.1086/674363>
- Lyashenko V., Pidorycheva I. (2019). The formation of interstate and cross-border scientific-educational and innovative spaces between Ukraine and the European Union member states in the digital economy. *Virtual Economics*. Vol. 2. No. 2. P. 48-58. doi: [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02(3))
- Madani D. A. (1999). Review of the Role and Impact of Export Processing Zones. Policy research working paper 2238. Washington, DC: The World Bank. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/789981468766806342/pdf/multi-page.pdf>
- Moberg L. (2015). The political economy of special economic zones. A Dissertation Submitted to the Graduate Faculty of George Mason University In Partial Fulfillment of The Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Economics. George Mason University. Fairfax, Virginia.
- Murphy K.M., Shleifer A., Vishny R.W. (1989). Industrialization and the Big Push. *Journal of Political Economy*. Vol. 97 (5). P. 1003-1026. doi: <http://doi.org/0.1086/261641>
- Nevmatulina K.A. (2013). Role of Special Economic Zones in Development of the Republic of Kazakhstan. *Middle-East Journal of Scientific Research*. № 15. P. 1528-1532. doi: <http://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.15.11.11620>
- OECD (2011). ISIC Rev. 3 Technology intensity definition. Classification of manufacturing industries into categories based on R&D intensities. Directorate for Science, Technology and Industry. Economic Analysis and Statistics Division. URL: <https://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf>
- OECD (2013). Innovation-driven growth in regions: The role of smart specialisation. Paris: OECD. 202 p. URL: <http://www.oecd.org/sti/inno/smart-specialisation.pdf>
- Parente S.L., Prescott E.C. (1994). Barriers to Technology Adoption and Development. *Journal of Political Economy*. Vol. 102 (2). P. 298-321. doi: <http://doi.org/10.1086/261933>
- Perla J., Tonetti C. (2014). Equilibrium Imitation and Growth. *J. Journal of Political Economy*. Vol. 122 (1). P. 52-76. doi: <http://doi.org/10.1086/674362>
- Rasiah R., Crinis V., Lee H. (2015). Industrialization and labour in Malaysia. *Journal of the Asia Pacific Economy*. № 20 (1). P. 77-99. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/00472339580000041>
- Schneider F. (2012). The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know? IZA Discussion Papers 6423. Institute for the Study of Labour. 73 p.
- Singa Boyenge J.-P. (2007). ILO database on export processing zones (Revised). ILO Working paper. WP 251. Geneva, Switzerland. International Labour Organization. 31 p.
- Sokolova H., Shevtsova H. (2019). Digitalization as a modern factor in the transformation of economic culture. International scientific conference «Digital and innova-

- tive economy: processes, strategies, technologies»: Conference Proceedings, January 25, 2019. Kielce, Poland: Baltija Publishing. P. 146-147.
- Stoelhorst J. W. (2008). The Explanatory Logic and Ontological Commitments of Generalized Darwinism. *Journal of Economic Methodology*. Vol. 15(4). P. 343-363. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/13501780802506661>
- The World Bank (2010). *Special Economic Zones. Performance, policy and practice with a focus on Sub-Saharan Africa. Overview Edition*. Washington, DC: The World Bank. 16 p.
- The World Bank (2017). *Special Economic Zones. An Operational Review of Their Impacts*. Washington, DC: The World Bank. 160 p.
- Warr P. (1989). Export Processing Zones: The Economics of Enclave Manufacturing. *The World Bank Research Observer*. Vol. 4 (1). P. 65-88.
- Warr P., Menon J. (2015). Cambodia's Special Economic Zones. ADB Economics Working Paper No. 459. Manila, Philippines. 29 p.
- Wong M. D., Buba J. (2017). Special economic zones: an operational review of their impacts. Washington, D.C.: World Bank Group. 174 p.
- Zeng D. Z. (2010). Building Engines for Growth and Competitiveness in China: Experience with Special Economic Zones and Industrial Clusters. *Directions in Development; countries and regions*. Washington, DC: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2501/564470PUB0buil10Box349496B01PUBLIC1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Zilibotti F. (2017). Growing and Slowing Down Like China. *Journal of the European Economic Association*. Vol. 15, Iss. 5. P. 943-988. doi: <http://dx.doi.org/10.1093/jeea/jvx018>.
- Verkhovna Rada of Ukraine (1992). Law of Ukraine: On General Principles of Special (Free) Economic Zones Creation and Functioning of October 13, № 2673-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine (1999). Law of Ukraine: On Special Regime of Investment and Innovation Activity of Technological Parks of July 13, № 991-XIV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/991-14> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine (2005). Law of Ukraine: On amendments to the Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2005» and some other legislative acts of Ukraine of March 25, № 2505-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine (2012). Law of Ukraine: On Industrial Parks of June 21, № 5018-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/5018-17> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part of September 16. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_011 [in Ukrainian].
- Vishnevsky, V.P., & Kniaziev, S.I. (2018). How to increase the readiness of Ukraine's industry to smart transformations. *Nauka innov.*, 14 (4). pp. 55-69. doi: <https://doi.org/10.15407/scin.14.04.055>
- State Statistic Service of Ukraine (2019). *Scientific and innovative activity in Ukraine in 2018*. Statistical Yearbook [in Ukrainian].
- Ivanov, S.V., Lyashenko, V.I. & Pidorycheva, I.Yu. (Eds). (2018). *Ukraine in the European science-educational and innovative spaces: the concept of adaptation and integration in the context of the Association agreement between the EU and Ukraine*. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economy [in Ukrainian].
- The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017). The Order On Approval of the Export strategy of Ukraine (road map for strategic trade development) for 2017-2021 of December 27, № 1017-p. Government Portal.

References

- Verkhovna Rada of Ukraine (1992). Law of Ukraine: On General Principles of Special (Free) Economic Zones Creation and Func-

- Retrieved from <https://www.kmugov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki> [in Ukrainian].
- Castells, M. (2004). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Yekaterinburg: U-Factor [in Russian].
- Kelly, K. (2017). *The Inevitable: Understanding the 12 Technological Forces That Will Shape Our Future*. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber [in Russian].
- Kindzerskyi, Yu. V. (2013). *Ukrainian industry: strategy and policy of structural and technological modernization*. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting [in Ukrainian].
- Kindzerskyi, Yu. V. (2015). Stimulation of Production and Interregional Alignment by Means of Special Economic Zones: Experience of Poland in a Context of a Eurointegration Course of Ukraine. *Economist*, 6, pp. 34-38 [in Ukrainian].
- Lyakh, A. V., & Swain, A. (2019). Modernization of industry based on key enabling technologies: overview of foreign experience. *Econ. promisl.* 3 (87), pp. 34-58. doi: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.03.034>
- Lyashenko, V.I. (2006). *The development of economic systems regulation: theory, regimes, institutions*. Donetsk: DonNTU [in Russian].
- Lyashenko, V.I. (2012). *Financial and regulatory regimes to stimulate economic development: an introduction to economic regimeology*. Donetsk: NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economy [in Russian].
- Ross, A. (2017). *The Industries of the Future*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
- Tkach, S.M. (2016). Special economic zones in Ukraine: Experience and new priorities of spatial organization. *Regional economy*, 3, pp. 86-97 [in Ukrainian].
- Kharazishvili, Yu.M. (2017). Light and Shadow of the Economy of Ukraine: Reserves for Growth and Modernization. *Economy of Ukraine*, 4, pp. 22-45 [in Ukrainian].
- Aggarwal, A. (2010). *Economic Impacts of SEZs: Theoretical Approaches and Analysis of Newly Notified SEZs in India*. Munich Personal RePec Archive Paper No. 20902. Retrieved from: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/20902/2/MPRA_paper_20902.pdf
- Akinci, G., & Crittle, J. (2008). *Special economic zone: performance, lessons learned, and implication for zone development*. Foreign Investment Advisory Service (FIAS) occasional paper. Washington, DC: World Bank.
- Asian Development Bank (2015). *Asian economic integration report 2015: How can special economic zones catalyze economic development?* Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/177205/asian-economic-integration-report-2015.pdf>
- Cheesman, A. (2012). *Special Economic Zones & Development: Geography and Linkages in the Indian EOU Scheme*. DPU Working Paper No. 145. London: The Bartlett/University College London.
- Cling, J.-P., & Letilly, G. (2001). *Export Processing Zones: a threatened instrument for global economy insertion?* Document de travail. DIAL Unité de Recherche CIPRE. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/4796339_Export_processing_zones_A_threatened_instrument_for_global_economy_insertion
- Defever, F., Reyes, J.-D., Riaño, A., & Sánchez-Martín, M.E. (2018). Special Economic Zones and WTO Compliance: Evidence from the Dominican Republic. *Economica*, 86 (343), pp. 532-568. doi: <http://doi.org/10.1111/ecca.12276>
- Eurostat (2019). *Glossary: Knowledge-intensive services (KIS)*. Retrieved from: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_\(KIS\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Knowledge-intensive_services_(KIS))
- Farole, T. (2011). *Special economic zones in Africa: comparing performance and learning from global experience*. Directions in development; trade. Washington, DC: World Bank.

- Friedman, T.L. (2005). *The World is Flat: A Brief History of the Twentieth Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Global Regulation (2019). On Special Economic Zones: Law of October 20, 1994. *Global Regulation*. Retrieved from <https://www.global-regulation.com/translation/poland/3353674/the-act-of-20-october-1994-on-special-economic-zones.html>
- Hamada, K. (1974). An Economic Analysis of the Duty-Free Zone. *Journal of International Economics*, 4, pp. 225-241. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0022-1996\(74\)90044-0](http://dx.doi.org/10.1016/0022-1996(74)90044-0)
- Hazakis Konstantinos, J. (2014). The rationale of special economic zones (SEZs): An Institutional approach. *Regional Science Policy & Practice*, 6(1). pp. 85-101. doi: <http://doi.org/10.1111/rsp3.12030>
- Lin, J. Y. (2011). *Demystifying the Chinese Economy*. New York: Cambridge University Press.
- Lipták, F., Klasováb, S., & Kováb, V. (2015). Special Economic Zone Constitution According to Cluster Analysis. *Procedia Economics and Finance*, 27, pp. 186-193. doi: 10.1016/S2212-5671(15)00988-0
- Lucas, R. E., & Moll, B. (2014). Knowledge Growth and the Allocation of Time. *Journal of Political Economy*, 122 (1). pp. 1-51. doi: <https://doi.org/10.1086/674363>
- Lyashenko, V., & Pidorycheva, I. (2019). The formation of interstate and cross-border scientific-educational and innovative spaces between Ukraine and the European Union member states in the digital economy. *Virtual Economics*, 2 (2). pp. 48-58. doi: [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02\(3\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.02(3))
- Madani, D.A. (1999). Review of the Role and Impact of Export Processing Zones. Policy research working paper 2238. Washington, DC: The World Bank. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/789981468766806342/pdf/multi-page.pdf>
- Moberg, L. (2015). *The political economy of special economic zones* (Doctoral dissertation). George Mason University. Fairfax, Virginia.
- Murphy, K.M., Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1989). Industrialization and the Big Push. *Journal of Political Economy*, 97 (5). pp. 1003-1026. doi: <http://dx.doi.org/10.1086/261641>
- Nevmatulina, K.A. (2013). Role of Special Economic Zones in Development of the Republic of Kazakhstan. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 15, pp. 1528-1532. doi: <http://dx.doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.15.11.11620>
- OECD (2011). ISIC Rev. 3 Technology intensity definition. Classification of manufacturing industries into categories based on R&D intensities. Directorate for Science, Technology and Industry. Economic Analysis and Statistics Division. Retrieved from <https://www.oecd.org/sti/ind/48350231.pdf>
- OECD (2013). Innovation-driven growth in regions: The role of smart specialization. Paris: OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org/sti/inno/smart-specialisation.pdf>
- Parente, S.L., & Prescott, E.C. (1994). Barriers to Technology Adoption and Development. *Journal of Political Economy*, 102 (2), pp. 298-321. doi: <http://doi.org/10.1086/261933>
- Perla, J., & Tonetti, C. (2014). Equilibrium Imitation and Growth. *Journal of Political Economy*, 122 (1), pp. 52-76. doi: <http://doi.org/10.1086/674362>
- Rasiah, R., Crinis, V., & Lee, H. (2015). Industrialization and labour in Malaysia. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 20 (1), pp. 77-99. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/00472339580000041>
- Schneider, F. (2012). The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know? IZA Discussion Papers 6423. Institute for the Study of Labour.
- Singa Boyenge, J.-P. (2007). *ILO database on export processing zones (Revised)*. ILO Working paper. WP 251. Geneva, Switzerland. International Labour Organization.
- Sokolova, H., & Shevtsova, H. (2019, January 25). Digitalization as a modern factor in the transformation of economic culture. International scientific conference «Digital and innovative economy: processes, strategies, technologies»: Conference Proceedings,

- (pp. 146-147). Kielce, Poland: Baltija Publishing.
- Stoelhorst, J. W. (2008). The Explanatory Logic and Ontological Commitments of Generalized Darwinism. *Journal of Economic Methodology*, 15(4), pp. 343-363. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/13501780802506661>
- The World Bank (2010). *Special Economic Zones. Performance, policy and practice with a focus on Sub-Saharan Africa. Overview Edition*. Washington, DC: The World Bank.
- The World Bank (2017). *Special Economic Zones. An Operational Review of Their Impacts*. Washington, DC: The World Bank.
- Warr, P., & Menon, J. (2015). Cambodia's Special Economic Zones. ADB Economics Working Paper No. 459. Manila, Philippines. doi: <http://dx.doi.org/10.1093/wbro/4.1.65>
- Warr, P. (1989). Export Processing Zones: The Economics of Enclave Manufacturing. *The World Bank Research Observer*, 4 (1), pp. 65-88.
- Wong, M. D., & Buba, J. (2017). Special economic zones: an operational review of their impacts. Washington, D.C.: World Bank Group.
- Zeng, D. Z. (2010). Building Engines for Growth and Competitiveness in China: Experience with Special Economic Zones and Industrial Clusters. *Directions in Development; countries and regions*. Washington, DC: World Bank, 2010. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2501/564470PUB0build10Box349496B01PUBLIC1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Zilibotti, F. (2017). Growing and Slowing Down Like China. *Journal of the European Economic Association*, 15(5), pp. 943-988. doi: <http://dx.doi.org/10.1093/jeea/jvx018>

Ирина Юрьевна Пидоричева,

канд. экон. наук

Институт экономики промышленности НАН Украины
ул. Марии Капнист, 2, г. Киев, 03057, Украина

E-mail: pidoricheva@nas.gov.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4622-8997>

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ: МИРОВАЯ ПРАКТИКА, ОПЫТ И АЛЬТЕРНАТИВНАЯ КОНЦЕПЦИЯ ДЛЯ УКРАИНЫ

Отсутствие прогрессивных структурных сдвигов в экономике Украины на протяжении практически всего периода независимости привело к значительному ее отставанию в социально-экономическом, промышленном и технологическом развитии не только от развитых стран, но и от многих развивающихся. Чтобы изменить эту ситуацию, государственная политика должна концентрироваться на использовании инструментов, которые будут способствовать притоку инвестиций и оживлению экономики. В качестве таких инструментов рассматриваются специальные экономические зоны.

Целью статьи является обоснование альтернативной концепции специальных экономических зон в Украине как инструментов высвобождения инновационного потенциала регионов с учетом ошибок при внедрении этого инструмента в предыдущие годы и уроков международного опыта в соответствии со стратегическими национальными целями в условиях зарождения новых индустрий.

В статье использованы методы анализа и синтеза, сравнительного анализа и системного подхода. Материалами для исследования стали научные доклады международных организаций, законодательство Украины, публикации зарубежных и украинских ученых, посвященные указанной проблематике.

Специальные экономические зоны проанализированы с позиции трех подходов: ортодоксального, гетеродоксального и двух подходов эволюционной экономики: вертикаль-

но-специализированной индустриализации и агломерации. Теоретической основой исследования являются ключевые положения институциональной экономики и теории эндогенного роста, согласно которым специальные экономические зоны способны положительно повлиять на инвестиционный климат и изменить вектор развития регионов и страны в целом с сырьевого на преимущественно инновационный. Однако для этого необходимы эффективные институты, включая компетентное правительство, благоприятная и последовательная государственная политика, которая предусматривает, прежде всего, инвестиции в человеческий капитал, сферу исследований и разработок, наукоемкую промышленность.

Обобщена шестидесятилетняя мировая практика деятельности экономических зон. Систематизирован опыт Украины, определены причины неудач украинских СЭЗ, которые заключаются в первоначальном их восприятии как источников политической ренты и злоупотребления властью, что обусловило существенные пробелы в законодательстве, отстранение государства от обустройства зон соответствующей инфраструктурой и предоставление широких экономически необоснованных преференций отдельным производителям. Предложена альтернативная концепция специальных экономических зон как регуляторных режимов привлечения инновационных инвестиций, сочетающих систему стимулов и льгот, обязательных условий и ограничений для соблюдения баланса интересов бизнеса и государства, в следующем виде: {Цели введения режима; Субъекты, на которых распространяется действие режима; Ограничения режима; Фискальные и нефискальные преференции режима; Структура управления зоной для достижения целей режима; Срок действия режима}. Введение режима будет способствовать генерированию идей новых продуктов и услуг, развитию наукоемких видов деятельности, технологической (отраслевой) диверсификации экономики регионов, их интеграции в глобальные цепочки формирования стоимости на более выгодных началах.

Ключевые слова: специальные экономические зоны, инструмент государственной политики, инновации, иностранные инвестиции, наукоемкая промышленность, новые индустрии, регуляторный режим.

JEL: H54, E62, R58, F29

Iryna Yu. Pidorycheva,

PhD in Economics

Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine,
2 Maria Kapnist Street, Kyiv, 03057, Ukraine

E-mail: pidorycheva@nas.gov.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4622-8997>

SPECIAL ECONOMIC ZONES: WORLD PRACTICE, EXPERIENCE AND ALTERNATIVE CONCEPT FOR UKRAINE

The absence of progressive structural changes in the Ukrainian economy during the independence period has led to a significant lag in socio-economic, industrial and technological development. Ukraine is lagging behind advanced countries, as well as many developing ones. In order to change this situation, public policy should focus on the application of tools that will facilitate investment inflows and revitalize the economy. The paper deals with special economic zones as such tools.

The objective of the paper is to substantiate the alternative concept of special economic zones in Ukraine as a tool for unlocking the innovation capabilities of regions, considering mistakes in the introduction of this tool in previous years and lessons from international experience in accordance with the strategic national goals under emergence of new industries.

Methods of analysis and synthesis, comparative analysis and system approach have been used for this research. Scientific reports by international organizations, Ukrainian legislation, foreign and Ukrainian academic literature on this issue have been used as references.

Special economic zones have been analyzed from the standpoint of three approaches: an orthodox, heterodox, and two approaches of evolutionary economics: vertical-specialized industrialization and agglomeration. Theoretical basis of the study is guidelines of new institutional economy and endogenous growth theory. According to them, SEZs have a positive influence on the investment climate and can change trends of the country's movement towards the advanced innovative growth. But it requires effective institutions, including competent government, appropriate and consistent state policy, which provides, first of all, investment in human capital, research and development, and knowledge-based industry.

The sixty-year world practice of economic zones has been compiled. The Ukrainian experience in this field has been systematized. Reasons of Ukrainian SEZs' failures, which consist in their initial perception as sources of political rent and abuse of power, are defined, which has caused significant gaps in legislation, the removal of the state from the arrangement of zones with the appropriate infrastructure and the provision of broad economically unjustified preferences to certain producers. The alternative concept of special economic zones in Ukraine is suggested as a tool for unlocking the innovation capabilities of regions in the form of stimulating regulatory regime, encouraging innovative investments, combining the system of incentives and privileges, obligatory control and restrictions to keep balance between interests of businesses and the state. Stimulating regulatory regime of economic zones is described as follows: {Goals of introducing the regime; Entities, subject to the regime; Limits of regime; Fiscal and non-fiscal preferences of the regime; Management structure of the zone to achieve the goals of the regime; Operation period of the regime}. The introduction of the regime will catalyze the generation of ideas for new products and services, development of knowledge-intensive activities, technological (sectoral) diversification of the regional economy, their integration into the global value chains on a more beneficial basis.

Keywords: special economic zones, public policy tool, innovation, foreign investments, knowledge-based industry, new industries, regulatory regime.

JEL: H54, E62, R58, F29.

Формат цитування:

Підоричева І. Ю. (2020) Спеціальні економічні зони: світова практика, досвід та альтернативна концепція для України. *Економіка промисловості*. № 1 (89). С. 5-30. doi: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.01.005>

Pidorycheva, I. (2020). Special economic zones: world practice, experience and alternative concept for Ukraine. *Econ. promisl.*, 1 (89), pp. 5-30. doi: <http://doi.org/10.15407/econindustry2020.01.005>

Надійшла до редакції 22.12.2019 р.